

**ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ СТУПЕНЯ РИЗИКУ ЗНИЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАСІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ АНАЛІЗІ**

В статті досліджено існуючі теоретичні підходи до розуміння поняття «запаси», визначено їх основні характеристики. Окреслено етапи аналізу стану та ефективності використання запасів у розрізі площин досліджень. Запропоновано послідовність аналізу запасів відповідно до змін в економіці. Окреслено напрями оцінки, зазначено індикатори оцінки ризику формування та використання запасів та зазначено шляхи мінімізації ризику їх забезпечення.

Ключові слова: запаси, виробничі запаси, активи підприємства, сировина та матеріали, матеріальні ресурси, оборотність запасів.

RZAYEV G., POVSTYUK N.
Khmelnitskyi National University**INDICATORS OF THE RISK'S EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS
LOWERING OF THE STOCK'S USAGE IN ECONOMIC ANALYSIS**

The existing theoretical approaches to the understanding of the concept of «stocks» are investigated in the article, the main features of «stocks» are distinguished. The condition of stages analyses` and the efficiency of usage of stocks are outlined in the plane of investigation. The sequence of analyzing operations` the stocks are substantiated according to the separate methods of the research. The sequence of the stocks` analysis according to the changes in the economics is suggested. The directions of valuations of stock are defined. The main indicators of risk assessment of forming and stocks` usage are outlined. It is suggested to use the indicators of stock output as the indicators of risk assessment of impairment of the usage efficiency. The ways of risk minimization of impairment of the usage efficiency are distinguished and substantiated.

Key words: stocks, production stocks, assets of the enterprise, raw materials and materials, material resources, turnover of stocks.

Постановка проблеми. За умов нестабільності та загострення енергосировинних проблем запаси мають важливу роль в діяльності суб'єкта підприємницької діяльності. Відповідно своєчасність та об'єктивність облікових процедур та оперативність аналітичних дій значною мірою обумовлюють результати діяльності підприємства. Оптимальність розміру запасів певною мірою зумовлюють результативність діяльності господарюючих суб'єктів. Так, надлишки запасів свідчать про неефективне їх використання і відповідно мають негативний вплив на підприємство. Нестача запасів, в свою чергу, може призвести до порушення виконання виробничої програми, недотримання ритмічності виробництва, невиконання договорів поставки також будуть мати негативні наслідки впливу на результативність та ефективність діяльності підприємства. Зростання собівартості та зменшення сум прибутку, з одного боку, невиконання договорів, відповідні штрафні санкції – з іншого, негативно вплинуть на ефективність та результативність діяльності господарюючих суб'єктів.

Важливо наголосити, що саме своєчасний облік запасів, оцінка динаміки і структури їх щодо відповідності виробничого процесу, розвинена система моніторингу та економічного аналізу на підприємстві дадуть змогу оперативно реагувати на потреби виробництва та відповідно забезпечать ефективність функціонування підприємства. Саме своєчасність та оперативність аналізу дадуть змогу підвищити рівень управління виробничими запасами та підвищити ефективність їх використання. Відповідно умови сьогодення вимагають нових сучасних підходів до розробки системи показників (індикаторів) мінімізації ризиків зменшення ефективності використання запасів. Важливим є дослідження існуючих напрямів аналізу запасів та їх удосконалення відповідно до потреб економіки за умов ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За умов загострення енергосировинних проблем питання розуміння запасів, їх оцінки, окремі характеристики їх використання розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Значний внесок у розвиток основ аналізу запасів за різними площинами досліджень внесли О.М. Антоненко, М.С. Білик, М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, В.О. Василенко, Ю.В. Гончаров, М.І. Горбатов, І.В. Кравченко, Г.І. Кіндрацька, А.Г. Загородній, М.В. Кіндій, Ю.І. Калужняк та ін.

Окремі показники (індикатори) оцінки ефективності використання запасів пропонують М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатов Н.Р. Домбровська, Г.І. Купалова, Є.В. Мних, Т.Г. Рзаєва, Г.В. Савицька, Т.А. Талах, Р.В. Фешур, О.І. Шаманська та ін. При значній кількості публікацій, які безумовно мають значну вагу у наукових дослідженнях, залишається значна кількість дискусійних та спірних питань. Однією із важливих проблем є формування напрямів дослідження показників ефективності використання запасів. Так важливо зауважити, що авторами пропонуються певна кількість загальновідомих показників, але при тому вони не пов'язані з результативністю діяльності підприємства і не вивчаються в комплексі через показники фінансової звітності. Актуальність дослідження та наявність певних дискусійних питань щодо вибору індикаторів оцінки ризику ефективності використання запасів обумовили вибір теми дослідження та мету її досягнення.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження існуючих показників оцінки ефективності використання запасів та обґрунтування, в економічному аналізі, вибору індикаторів зростання ризику зниження ефективності їх використання за характеристиками результативності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Запаси представляють собою основний вид активів підприємств, які беруть у виробництві продукції, торгівлі або задіяні у процесі надання послуг. На сьогодні важливою ланкою пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства є аналіз матеріально-виробничих запасів. Саме він дає змогу отримати своєчасну, об'єктивну та оперативну інформацію щодо стану запасів, ефективності їх використання та мінімізації ризиків погіршення структури запасів та їх впливу на результати діяльності підприємства.

Для ефективного функціонування, підприємство повинно бути забезпечене тими або іншими матеріальними запасами з метою організації безперервної діяльності. В економічній літературі існує значна кількість теоретичних підходів до поняття «запаси», які є неоднозначними і у більшості випадків пов'язані з запасами, проте, слід враховувати, що кожна з них має поодинокі значення та відповідне тлумачення.

Згідно з Положенням (стандартом) 9 запаси – це активи, які зберігають для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; зберігають для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [1].

Важливо наголосити, що й дотепер не існує визначеності щодо трактування та розуміння терміну «запаси» в працях учених-економістів. Так, на думку М. Омелянович, під запасами слід розуміти активи, що використовуються на підприємстві в якості сировини та матеріалів при виробництві продукції для її продажу в майбутньому, а також такі, що утримуються для управлінських потреб [16, с.36]. В.О. Василенко під запасами розуміє «резерви матеріальних ресурсів підприємства» [5, с.47]. М.В. Кіндій, Ю.І. Калужняк, О.М. Антоненко термін «запаси» тлумачать як «будь-які ресурси підприємства, що призначені для використання, але тимчасово не використовуються. Запасами можуть бути сировина, паливо, обладнання, машини, товари, електроенергія тощо» [9, с.71]. Ю.В. Гончаров, І.В. Кравченко визначають запаси як наявність матеріальних ресурсів (засобів виробництва і предметів споживання) для забезпечення безперервності розширеного відтворення, обслуговування виробничої сфери та задоволення потреб населення [6, с.51].

Оперативний та своєчасний аналіз показників динаміки і ефективності використання запасів дасть змогу ґрунтовно та всебічно охарактеризувати ефективність використання запасів у розрізі їх складових. Економічний аналіз дозволяє визначити сутність господарських операцій з руху виробничих запасів, реалізувати оцінку господарських ситуацій з використання матеріально-виробничих запасів, визначити резерви під зниження вартості матеріальних цінностей і, як наслідок цього, обґрунтувати рішення для прийняття управлінських рішень. Економічний аналіз узагальнює облікову інформацію про запаси, а також виступає сполучною ланкою між обліком і аудитом. Так метою аналізу запасів є виявлення внутрішньовиробничих резервів від зниження собівартості продукції і відповідно зростання прибутку. Своєчасне забезпечення підприємства необхідною і якісною сировиною та матеріалами сприяє збільшенню обсягів виробництва готової продукції та зниження собівартості. Це, в свою чергу, призводить до збільшення прибутку організації. Різносторонність визначень розуміння запасів відповідно впливає на напрями їх дослідження та відповідно показники (індикатори) їх оцінювання. Зупинимось більш детально на методиках оцінки запасів, що формуються площинами їх досліджень. Розглянемо послідовність здійснення аналітичних процедур аналізу запасів, що пропонуються окремими науковцями (табл. 1).

Таблиця 1

Послідовність дій аналізу запасів за окремими методиками їх дослідження

Автор	Послідовність дій (окремі етапи) у розрізі методик аналізу запасів
Т.Г. Рзаєва [18]	оцінка якості планів матеріально-технічного постачання та аналіз їх виконання; оцінка потреби підприємства в матеріалах; оцінка ефективності використання матеріалів; факторний аналіз загальної матеріалоемності продукції; оцінка впливу вартості матеріалів на обсяг виробництва продукції
Г.В. Савицька [19]	аналіз забезпеченості підприємства матеріалами; аналіз використання матеріалів; аналіз прибутку на одну гривню матеріальних витрат
Р.В. Фещур [22]	аналіз складу і структури запасів; аналіз динаміки зміни запасів; аналіз тривалості знаходження запасів на складах; аналіз відповідності фактичної величини запасів їх оптимальному об'єму

Автор	Послідовність дій (окремі етапи) у розрізі методик аналізу запасів
Є.В. Мних [15]	аналіз складу, структури та динаміки зміни МПЗ; аналіз потреби в МПЗ; аналіз ефективності використання МПЗ
О.І. Шаманська [24]	аналіз забезпечення підприємства матеріалами і обґрунтування оптимальної потреби в них; оцінка і аналіз ефективності використання матеріалів
Ю.В. Гончаров, І.В. Кравченко [6]	аналіз забезпеченості організації матеріалами; аналіз ефективності використання матеріалів; аналіз ефективності управління запасами і витратами
М.В. Кіндій, Ю.І. Калужняк, О.М. Антоненко [9]	аналіз стану товарних запасів; аналіз ефективності товарних запасів; факторний аналіз товарних запасів; оперативний та порівняльний аналіз товарних запасів; імітаційний аналіз оперативного руху товарів. Визначення оптимальних закупівель; імітаційний аналіз управління комерційними процесами в умовах невизначеності

За даними таблиці доцільно виокремити такі напрями аналізу запасів, окремі з яких можуть слугувати показниками (індикаторами) оцінки стану та ефективності використання запасів у розрізі їх складових, а саме:

- оцінка якості планів матеріально-технічного постачання та аналіз їх виконання;
- оцінка потреби підприємства в запасах (у розрізі складових);
- оцінка поточного стану та руху запасів;
- аналіз структури та динаміки запасів (вертикальний і горизонтальний аналіз);
- аналіз оборотності запасів;
- аналіз ефективності використання запасів у розрізі складових і т. д.

Н.Р. Домбровська вважає, що для проведення аналітичних процедур необхідний істотний обсяг інформації, так як процес виявлення нетипової поведінки показників вимагає не лише ретельного вивчення стану справ на підприємстві, але й розуміння економічної ситуації в країні, в галузі, регіоні, на ринку [8, с.138].

Ефективність використання товарних запасів окремі автори трактують по-різному. Зокрема, Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній – пропонують вивчати для оцінки ефективності показники оборотності та рентабельності продажів [10, с.175]; група авторів М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток головним критерієм ефективності використання запасів вважають оборотність товарних запасів [4, с.108].

Важливо зауважити, що більша частина науковців для оцінки ефективності використання товарних запасів пропонують використовувати також показники оборотності і рентабельності. У ході дослідження нами були розглянуті окремі методики аналізу запасів на підприємствах, що розрізняються між собою окремими етапами здійснення оцінки запасів на рівні підприємства.

На думку Г.В. Савицької, матеріаломісткість і матеріаловіддача є найважливішими показниками для аналізу запасів [19, с.172]. На думку Г.І. Купалової, для того, щоб оцінити ефективність використання запасів, необхідно використовувати систему узагальнюючих і приватних показників. Узагальнюючі показники в аналізі запасів використовуються для розгорнутого уявлення про рівень ефективності використання запасів, а також резерви його підвищення. Приватні показники характеризують ефективність споживання окремих елементів матеріальних ресурсів, а саме основних і допоміжних матеріалів, газу, паливно-мастильних матеріалів, електроенергії та ін. Також приватні показники дозволяють знайти шляхи зниження матеріаломісткості окремих виробів [17, с.98].

На базі використання двох підходів, пропонує вивчати ефективність використання матеріальних ресурсів Т.А. Талах. Перший підхід заснований на визначенні результативності використання матеріальних ресурсів. Основними поняттями цього підходу є матеріаломісткість та матеріаловіддача. Матеріаломісткість – це відношення вартості матеріальних ресурсів до обсягу виробничої продукції. Матеріаловіддача – це показник, обернений до матеріаломісткості. Даний показник визначає, скільки продукції припадає на кожну гривню вкладених матеріальних ресурсів [21, с.101].

В цілому можна зауважити, що найбільш поширеними показниками (індикаторами) стану та рівня ефективності використання запасів є індикатори, що формуються за такими напрямками:

- оцінка показників динаміки, складу та структури запасів у розрізі їх складових;
- оцінка оборотності запасів (кількість оборотів, тривалість одного обороту);
- віддача запасів у розрізі їх складових.

Доцільно звернути увагу на третю групу показників – показники віддачі. Умови часу вимагають удосконалених підходів до розуміння показників віддачі запасів. Загальновідомі показники віддачі доцільно

розширити стосовно потреб аналізу. Зазначені показники доцільно розглядати як індикатори зростання ризику зниження ефективності використання. Так, в якості показників (індикаторів) оцінки ефективності використання запасів доцільно використовувати показники, де чисельник, залежно від мети аналізу, може бути представлений такими показниками: повна собівартість (витрати), дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, кінцевий фінансовий результат (чистий прибуток (збиток)). В якості знаменника доцільно використовувати як загальну суму запасів, так і у розрізі складових, відповідно до їх структури. Зазначені показники втратовіддачі, доходівіддачі, прибутковості (збитковості) розраховуються відповідно як відношення повної собівартості, доходу (виручки) від реалізації продукції товарів (робіт, послуг) до середньорічної суми запасів у розрізі їх складових. Крім того доцільно в якості чисельника дробу, а саме показників віддачі запасів підприємства, у разі потреби, доцільно використовувати середньорічну суму власного та запозиченого капіталу.

Застосування певної методики аналізу на підприємстві залежить від виду діяльності та специфіки виробництва. Але при цьому методика аналізу не завжди враховує цілі та завдання суміжних підрозділів. Аналіз запасів має носити системний характер, тому як відхилення від системного підходу може призвести до похибок у прийнятті управлінських рішень відносно запасів.

На даному етапі розвитку економіки є важливим вибір оптимальних методів управління запасами. Економічна ситуація, що склалася в Україні, наголошує Г. Столярчук, свідчить що значна частина вітчизняних підприємств в найближчому майбутньому перейдуть до логістичних методів управління запасами. Крім того, на етапі впровадження логістичного методу управління запасами потрібно застосовувати і нормативний метод управління [20, с.85].

Під нормативним методом розуміється ефективне управління запасами, тобто процесами постачання, виробництва, збуту і т.д. Даний метод сприяє підвищенню швидкості процесів та їх ефективності, що дає змогу оцінити надійність і продуктивність процесів. Нормування запасів є першим кроком до організації управління матеріальними потоками. Метою управління матеріальними потоками є зниження рівня запасів. Це досягається шляхом наведення порядку в організації виробництва, а також удосконалення системи матеріально-технічного постачання.

Висновки. Показники ефективності використання запасів, як індикатори оцінки ризику є доречними та відповідають вимогам часу. Оперативний та своєчасний аналіз показників динаміки і ефективності використання запасів дасть змогу ґрунтовно та всебічно охарактеризувати ефективність використання запасів у розрізі їх складових. Використання запропонованих показників ефективності дасть змогу підняти рівень та якість показників (індикаторів) оцінки зростання рівня ризику зменшення ефективності використання запасів. Зазначена група показників віддачі дасть змогу:

- підняти результативність аналізу запасів у розрізі їх складових;
- забезпечити оптимізацію стану запасів та прискорити оборотність запасів;
- розширити спектр використання показників фінансової звітності для оцінки рівня ризику використання запасів, сприяти розробці системи заходів для мінімізації рівня ризику.

Основним шляхами прискорення оборотності запасів за рахунок підвищення ефективності їх використання є наступні: поліпшення матеріально-технічного забезпечення; оптимізація перехідних залишків матеріалів на кінець кожного місяця; виявлення видів матеріалів які затримують оборотність коштів в запасах; удосконалення, впровадження і повне використання нових технологій та поліпшення організації виробництва.

Використання запропонованих показників ефективності дасть змогу створювати оптимальний резервний запас для безперервного функціонування підприємства у такому розрізі: розробка гнучкої політики формування запасів; опрацювання та використання оптимальних норм складських запасів; з'ясування та визначення причин утворення понаднормових запасів; підвищення ліквідності понаднормових запасів; створення оптимальних резервів грошових коштів на покриття випадкових матеріальних витрат.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 «Запаси» : затв. наказом МФУ від 20.10.1999 р. № 246, із змінами і доп.
2. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятий : учебник / Л.С. Васильева, Е.М. Штейн, М.В. Петровская ; под ред. Е. М. Штейн. – Москва : Экзамен, 2008. – 319 с.
3. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учебник / Баканов М. И., Мельник М. В., Шеремет А. Д. ; под ред. М. И. Баканова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 536 с.
4. Болюх М. А. Економічний аналіз : навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток та ін. ; за ред. М. Г. Чумаченка. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2011. – 556 с.
5. Василенко В.О. Виробничий (операційний) менеджмент : навч. посібник. – К. : ЦУЛ, 2007. – 532 с.
6. Гончаров Ю.В. Оцінка виробничих запасів: вітчизняний та зарубіжний досвід / Ю.В. Гончаров, І.В. Кравченко // Облік і фінанси АПК. – 2013. – № 1. – С. 50–53.

7. Горлачук В. В. Економіка підприємства : [навчальний посібник] / В. В. Горлачук, І. Г. Яненко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 344 с.
8. Домбровська Н.Р. Методи оцінки виробничих запасів підприємства при їх використанні згідно національних стандартів [Електронний ресурс] / Н.Р. Домбровська // Інноваційна діагностика. – 2011. – № 7. – С. 137–143.
9. Кіндій М.В. Запаси в організації: позитив чи негатив / М.В. Кіндій, Ю.І. Калужняк, О.М. Антоненко // Вісник НУ «Львівська політехніка». – Львів : Національний університет «Львівська політехніка». – 2012. – № 649 – С. 69–76.
10. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз: теорія і практика / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – Львів : Магнолія, 2007. – 440 с.
11. Крушельницька О.В. Управління матеріальними ресурсами : навч. посібник / О.В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2011. – 162 с.
12. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу / Г.І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
13. Масленников О. Шляхи ефективного управління товарними запасами кооперативної торгівлі / О. Масленников // Науковий вісник. – 2009. – № 15. – С. 380–384.
14. Маценко А.А. Інтегральний коефіцієнт визначення ефективності системи матеріально-технічного забезпечення на промисловому підприємстві [Електронний ресурс] / А.А. Маценко. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/21/matsenko.php>
15. Мних Є.В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.
16. Омелянович М. Оцінка вибуття запасів: вивчаємо методи / М. Омелянович // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – № 47. – С. 36–39.
17. Прокопенко І.Ф. Методика і методологія економічного аналізу / І.Ф. Прокопенко, В.І. Ганін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.
18. Рзасва Т.Г. Економічний аналіз : навчальний посібник / Т.Г. Рзасва. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 198 с.
19. Савицкая Г.В. Экономический анализ : учебник / Г.В. Савицкая. – 14-е изд., перераб. и доп. – М. : НИЦ ИНФРА-М, 2014. – 649 с.
20. Столярчук Г. Методика аналізу показників ефективності реалізації товарних запасів на підприємствах роздрібною торгівлі / Г. Столярчук // Наукові записки. – 2016. – № 15. – С. 83–87.
21. Талах Т.А. Використання прийомів перспективного аналізу при оцінці рівня ефективності використання ресурсного потенціалу в умовах зміни кон'юнктури ринку / Т.А. Талах // Бухгалтерський облік. – 2015. – № 11. – С. 99–103.
22. Фещур Р.В. Групи показників (індикаторів) оцінювання рівня розвитку підприємств [Електронний ресурс] / Р.В. Фещур, В.Ю. Самуляк. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10053/1/36.pdf>
23. Чумаченко М.Г. Економічний аналіз : навчальний посібник / М. Г. Чумаченко. – К. : КНЕУ, 2013. – 540 с.
24. Шаманська О. І. Сучасні підходи до оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Шаманська // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2013 – № 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1860>

Надійшла: 23.09.2017; рецензент: д. е. н., проф. Ведерников М.Д.